

ברכות יח

משה שווערד

1. טור יורה דעה הלכות אבילות סימן שמא

ובשבת וי"ט אוכל בשר ושותה יין ומברך וחייב בכל המצות חוץ מבתשמיש המטה שאסור בו

2. הרא"ש על ברכות פרק שלישי - סימן ח

ח אמר רחבה אמר רב יהודה כל הרואה את המת ואינו מלוהו עובר משום לועג לרש חרף עושהו. ואם מלוהו מה שכרו אמר רב אסי עליו הכתוב אומר מלוה ה' חונן דל ולפחות ילונו ד' אמות:

3. שולחן ערוך יורה דעה הלכות אבילות סימן שסא סעיף ג

הרואה את המת ואינו מלוהו, עובר משום לועג לרש (משלי יז, ה) ובר נידוי הוא, (ב) ולפחות ילונו ד' אמות.

4. פתחי תשובה יורה דעה סימן שסא

(ב) ולפחות ילונו ד"א - ע"י בתשו' יד אליהו סי' כ"ד שכתב דזה מיירי ביש לו כל צרכו אבל באין לו כל צרכו פשיטא דצריך ללוותו עד קברו וע"ש עוד:

5. תוספות רא"ש על ברכות דף יח/א

ומה שנהגו האינדא להסיר הציצית מטלית של מתים אומר ר"ת כי שמע מזקני לות"ר כי ציצית עדות שקיים את התורה ואין הדור עכשיו ראוי לאותו עדות, ונראה דהיינו טעמא לפי שבימי חכמים הראשונים שהיו רגילין להתעטף בטלית בת ארבע כנפות והיה להם ציצית בחייהם היו עושים להם במותם אבל עכשיו אין לכולם ציצית בחייהם אם יעשו להם במותם מה שלא קיימו בחייהם אין לך לועג לרש גדול מזה, ואם יעשו לאותן שהיה להם בחייהם ולאותם שלא קיימו בחייהם לא יעשו היו מתביישין האחרים כדאמרין בפרק בתרא דנדה (ע"א א') בתחלה היו מטבילין על גבי נדות מתות והיו נדות חיות מתביישות התקינו שיהו מטבילין על הכל, ובפ' בתרא דמועד קטן חשיב טובא כי האי גוונא, וכן הכא נמי נהגו מטעם זה שלא יטילו ציצית אפילו לאותן שקיימו בחייהם שלא יהיו אותם שלא קיימו מתביישין, וכי תימא אדרבא בהכי ניחא טפי דליכספן, י"ל דאין להענישן על כך דודאי בימי דורות הראשונים שהיו רגילין להתעטף בטלית בת ד' כנפות ראוי להענישן על כך כדאמרין במנחות בעידן ריתחא ענשינן אבל עתה שאין רגילין לעשות מלבוש של ד' כנפות אפילו בעידן ריתחא לא ענשינן. ומ"מ מצוה הוא שיקנה אדם טלית בת ד' כנפות ולברך עליה בכל יום כדי לקיים המצוה כדאמרין בסוטה (י"ד א') וכי משה רבינו היה דחוק ליכנס לארץ ישראל כדי לאכול מפריה ולשכוע מטובה אלא כדי לקיים המצות היה דחוק:

6. פני יהושע על ברכות - דף יח ע"ב

מיהו בעיקר הענין שצדיקים במיתתן קרוים חיים והרשעים בחייהם קרוים מתים, נראה לי לפרש בפשיטות לפי שהדבר ידוע שאדם הראשון תחלת בריאתו היה בג"ע ולאחר שחטא אמר לו הקב"ה כי ביום אכלך ממנו מות תמות נ"ל דהיינו במה שגירש אותו הקב"ה באותו יום ממש מג"ע וזו היתה מיתתו שחזר לעולם התוהו ונמשל כבהמה נמצא אתי שפיר טובא שצדיקים במיתתן קרוים חיים לפי שהן בגן עדן שהוא תחלת בריאת אדם הראשון וממילא ברשעים הוא להיפך שבחייהם קרוים מתים כיון שאין להם חלק בעה"ב שהוא הגן עדן, כן נראה לי:

7. ספר יחזקאל פרק יח

(לב) כי לא אחפץ במות המת נאם א-דני ידוד והשיבו וחיו

בענין דין בליל ראש השנה

8. צל"ח על ברכות דף יח/א

שם שאני קבורה במחצלת של קנים וכו'. הגם שכל דברי רז"ל באגדות יש בהן ענין נסתר וברמז ובחידה דיברו, מכל מקום גם פשטן של הדברים צריך שלא יהיו דברים זרים ויוצאים מהיקש הטבע. ולכאורה תשובה זו שקבורה במחצלת של קנים ומתוך כך אינה יכולה לשוט בעולם. הוא דבר זר מאוד, וכי הגוף עולה מקברו, הרי הגוף מוטל כאבן דומם בקברו, אבל הרוח הוא העולה, רוח הצדיק עולה למעלה בגבהי מרומים, ורוח הרשעים נתונה בכף הקלע, אבל הגוף בין של הצדיקים ובין של הרשעים נשאר בקבר, אך גוף של הצדיק מושכב במנוחה עד יגיע עת קץ אז יעמוד לגורלו לקץ הימין, וגוף של הרשע בשרו עליו יכאב וקשה רמה למת כמהט והנפש נידונית בכף הקלע, ומה ענין המחצלת להרוח שאינו דבר גשמי שיתעטף במחצלת של קנים. ועוד, ששוב לשנה אחרת חזרה ואמרה לה בואי ונשוט, והלא השיבה לה אשתקד שאינה יכולה, וכאשר השיבה לה באמת לא כך אמרתי לך וכו'.

ונראה על פי שאמרו במס' שבת דף קנ"ב ע"ב כל מה שאומרים בפני המת וכו', וחד אמר עד שיתעכל הבשר דכתיב אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל, הרי שכל זמן שבשר הגוף קיים אין הנפש יכולה להפרד ממנו עד שיכלה בשר הגוף לגמרי ואז עולה הרוח למעלה, ולכך המצוה לקבור בקרקע כמבואר בסנהדרין דף מ"ו [ע"ב] בדי שירקב הגוף מהרה, ולכך התכריכין הם של פשתן הכלים ונרקבים מהרה שלא יעכבו רקיבת הגוף. וזו שנקברה במחצלת של קנים שהיתה אמה עניה ולא היה סיפוק בידה להלבישה תכריכין של בגדי פשתן, וקברה אותה בעיטוף מחצלת של קנים, וזהו אינו מתרקב כל כך בנקל, נשאר גם הגוף קיים בבשרו ולא היתה יכולה להפרד ולעלות למעלה. ואמנם בשנה השנייה היתה השנייה סבורה שכבר במשך שנה שעברה נרקב המחצלת עם הבשר ותהא יכולה לעלות, לכן אמרה לה בואי ונשוט, וזהו השיבה לה שעדיין לא נרקבה המחצלת ולכן גם הבשר לא נרקב ואינה יכולה לעלות:

9. ספר בניהו בן יהוידע על ברכות דף יח/ב

שם קבורה במחצלת של קנים. ... אך הגאון הצ"ח ז"ל פירש ... אך מה שכתוב שהיתה אמה עניה לכך נקברה במחצלת, זה דוחק, דלא נשמע כזאת, דאם ימות עני ודאי יעשו לו תכריכין משל צבור, ועוד אם היה כך, אם כן ידוע דבר זה לאחרים שקברו אותה כך, ומן הגמרא נראה שלא היה ידוע דבר זה אפילו לאמה, אלא מכה זה הספור של החסיד, שאז אמרה אשתו לאמה בואי וראיך בתך שהיא קבורה במחצלת, וכן נמי מוכח ממה שאמרה אותה הרוח להברתה דברים שביני לביןך, נשמעו בין החיים, לכן נראה לי בס"ד דלעולם היתה קבורה בתכריכין כנהוג. אך ידוע שיש רשעים הנקראים אמגושי שדרכם להפור קברות בלילה בסתר, להפשיט תכריכין של המתים לצורך מעשה כשופ כנוכר בגמרא, ואולי שקרה לזאת כך שאמגושי לקח תכריכין, ממנה ונודמן שהיא אצל קברה מחצלת מושלכת שם, וכך אותה בה והחזירה לקברה:

10. שיטה מקובצת מסכת ברכות דף יח/ב

מפני שאני קבורה במחצלת של קנים. והיתה מתביישת מפני הרוחות אחרות ששטות. ואף על פי שהגוף אינו זז ממקומו יש לומר דדוגמת מה שמכוסה הגוף כך נראית הנשמה. והאי סוגיא סבר לה כמאן דאמר הכל נידונים בראש השנה:

11. תוספות רא"ש על ברכות דף יח/ב

שכל הזורע ברביעה שניה וכו'. וא"ת והא איכא מ"ד בפ"ק דראש השנה שבפסח נדונין על התבואה ולא בר"ה, וי"ל שכל הגזירות מזכירין בר"ה אלא שאין מסכימין עליהם לחתום אלא על כל אחד בזמנה:

12. מהרש"א על ברכות דף יח/ב

מעשה בחסיד אחד כו'. כבר נתקשה מזה בע"י דאמרו (ב"ק קג ע"ב תמורה טו ע"ב) דכל חסיד אחד הוא ר"י בר אלעאי או רבי יהודה בן בבא ואיך יעלה על הדעת שחסידים כאלו ילכו בלילה בר"ה ביחידות לבית הקברות ללון שם במקום טומאה והאריך והגני אקצר בודאי הנכון כדברי הריטב"א שדבר זה היה בחלום והגני מוסיף בזה לפי שזה שהקניטתו אשתו היה לו סבה שהיה ר"י בר אלעאי עני כמפורש בנדרים (מ"ט ע"ב) ואותו דינר אחד שהיה לו נתן לעני אחד ולא נשאר לו כלום ולפי שהחלומות של ליל ר"ה יותר אמתיים שהוא יום הדין ...

13. גליוני הש"ס

שם ונעשה בחסיד אחד שנתן דינר לעני צנוע ר"ה כו' והלך וכן צדיקים כפי אונתה לה שנועתי שכל הזורע צדיקה ראשונה צדד ונלקה אותו כו' כיצ שנועתי להקשות דהא אין צדד שלמעלה כנכסין לדין אחיכ קידשו צית דין שלמעלה חת החודש כנוצח צדיה (ח' צ"י) והרי אין נקדשין חת החודש צליה כנוצח לקנן ל' צ' ואיכא חל אין דין כלל לנעשה צליה ר"ה רק ציונו וחיד שנועתי צליה ר"ה גזירה שכל הזורע כו' כך שנועתי להקשות והיא קושית חומרה ואי מוקף עד דצרי קשי ציצ יחד אי ר"ה חל

14. שערים מצויינים בהלכה

והלך ולן בבה"ק, ושמע שתי רוחות שמספרות כו' בואי ונשוט בעולם ונשמע כו'. פרש"י ונדע מה גזרו היום פורעניות בעולם, שהעולם נידון בר"ה. משמע מזה שהמעשה היה במוצאי ר"ה, דלשון "גזרו" הוא לשון עבר, והיינו שכבר גזרו היום בר"ה. וכ"כ מפורש בזה"ק (פ' תרומה קמב). בזה"ל, "בלילה דנפקא יומא דדינא, אזלינן וקמשטיין למשמע ולמנדע מאן הוא דינא דאתדן על עלמא, ולזמנא דקא מודיעין בחזווא לחייה כו'", ולפ"ז הגם דנתינת הדינר היה בערב ר"ה, מ"מ המריבה היתה במוצאי ר"ה, ואז לן בביה"ק. ולכן תמוה דברי הגרי"ע בגליוני הש"ס, שכתב ששמע להקשות קושיא

חמורה, הא אין ב"ד של מעלה נכנסין לדין אא"כ קדשו ב"ד של מטה את החודש, ואין מקדשין החודש בלילה, ואין דין בלילה. ולפי הנ"ל לק"מ, דהרי רש"י כאן והזוה"ק מפרשים דמיירי במוצאי ר"ה, וכבר כתב כן הגה"ק בעל מנח"א בספרו דברי תורה (ח"א אות סד). אולם במהרש"א (חא"ג) כתב, שהיה בליל ר"ה לפי שהחלומות של ר"ה יותר אמיתיים כו' עיי"ש. והגר"א פי' דהוה בליל ב' של ר"ה, דאי בליל א' הא אכתי לא נגזר ומנא הוי ידעי. ועי' בשטמ"ק דהאי סוגיא ס"ל דהכל נידונין בר"ה [עי' מס' ר"ה טז].

ויש לדקדק, האיך לן בביה"ק הא אסור משום "ודורש אל המתים", אך עי' בגמ' סנהדרין (סה:): דהיינו דוקא המרעיב עצמו והולך ולן בביה"ק כדי שתשרה עליו רוח טומאה, וכן פסק הרמב"ם (ע"ז פי"א הי"ג) כדי שיבא מת בחלום ויודיעו מה ששאל עליו. ועי' בשו"ע ובש"ך (יו"ד סי' קעט ס"ק טו).

אבֹה דשמואל

15. פתח עינים ברכות טז:

בעינא אבא בר אבא אבֹה דשמואל וכו' כתב הרמ"ע בגלגולים שקבל ממהר"י סרוק כי אבֹה דשמואל היה שמואל הרמתי ושמואל בנו גלגול שאול ומשריה נקרא אבֹה דשמואל תמיד וכשם דשאול הלך אחר שמואל אחר מותו כך הלך שמואל אחר אביו אחר מותו וכשם שאמרה לשאול את מי אעלה לך כך אמרו לשמואל טובא אבא איכא וכשם דאמר שמואל לשאול מחר אתה עמי במחיצתי כך אמר לו אביו דלעגל אתית מחשיבת זהת"ד. (ובספר יחסין כתב דנקרא אבֹה דשמואל על מה דאירע לו דבא על ידי שם תוליד שמואל כמו שכתוב בהלכות גדולות סוף גיטין דף פ' ורמזהו התוס' בקידושין דף ע"ג ע"ש. ואחר זמן ראיתי בתשובות הגאונים כתיבת יד סימן י"ג ושם נאמר האי עובדא באורך וכתוב שם דלכך נקרא אבֹה דשמואל להודיע לכל שהוא אביו כמ"ש ספר יחסין:

16. ספר בניהו בן יהודיע על ברכות דף יח/ב

שם ת"ש דאבֹה דשמואל וכו'. הנה בשאלות ותשובות הגאונים כתוב בתשובה לרבינו האי גאון ז"ל, וז"ל וששאלתם אבֹה דשמואל למה לא נקרא בשמו, אמרו שאביו של שמואל הלך בסחורה למקום רחוק, לימים מצאה אותו מדיית אחת שהיתה יודעת בלשון העופות, ותבעתו לדבר עבירה, ונתנה לו אלף ככרי כסף, ואמר לה למה, אמרה לו שמעתי שבזה הלילה תוליד בן שלא יהיה כמוהו בחכמה, וכששמע זה הלך בקפיצת הדרך בלילה לביתו, וידע את אשתו, ונתעברה ושב לדרכו בקפיצה, וכשבא הדבר לבית דין הלקוה, וילדה בן ונקרא שמואל, ואחר כך בא אביו והעיד עליו, והיה שמואל אומר אני הרגשתי כשהלקו את אמי והכוני ברצועה על ראשי, שמקום הרצועה ניכר בראשי שפצעו אותי, ועל זה היו קורין אותו אבֹה דשמואל, להודיע לכל שאביו היה, ונראה לומר שאמו היתה מנקת אותם הימים, והיתה טהורה שאין לה דרך נשים, דאם לא כן איך בא עליה תיכף, והלא היתה צריכה ז' נקיים וטבילה, מאחר שעברו כמה ימים משהלך בעלה כמפורש במעשה, או שכבר פסקו דמיה וטבלה קודם הליכת בעלה, ובדרך הקרוב לנס נתעברה אותה לילה, והא דלא חש ללעז, והיה לו להודיע לשני בני אדם שאותה לילה הוא בא לביתו, נראה לי כי ודאי קפיצת הדרך עשה על ידי שם, והסכים להשתמש בשם בשביל מצוה להוליד בן חכם גדול, אך בחזרה איך ישתמש לצורך ממנו, שהוא מוכרח לחזור תיכף בשביל מסחרו שיש לו שם ממון, לכך עשה כונת השם שנשתמש בו פעם אחת לצורך הליכה, ולצורך חזרה, ולכן לא היה יכול להתעכב, וגם לא היה יכול לעשות הפסק בדיבור שידבר עם שום אדם, שאם היה מדבר היה נפסק כח השמוש שעשה קודם יציאתו, וצריך לעשות שמוש חדש לצורך חזרתו, ולכך ודאי אפילו עם אשתו לא דבר כלום, אלא בעל בשתיקה ברגע אחד, והלך לו למקומו בכח אותה האמירה של שמוש השם אשר הזכיר קודם שיצא, ונראה לי דבר זה סיבה דלא אסתייעא מלתא שיהיה שמואל נסמך לקראו רבי, בשביל עין הרע של אותה מדיית שידעה שיווליד בן גדול בחכמה, ונראה כי אמו קראתו שמואל, מפני שידעה מן התפלה שהתפלל ריב"ב על אביו, שיווליד בן שיהיה כשמואל, דכתיב ביה [שמואל א' ג' כ'] כי נאמן שמואל לנביא לה', בשביל אותה סחורה של המשי אשר מכרו אביו לריב"ב בדבור בעלמא, ונתייקר אחר כך ולא רצה לחזור בו, ולכך קראתו שמואל, שתתקיים בו תפלת הצדיק ריב"ב ע"ה: